

УДК 738.2(477)»19–20»

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-3-25>**Ольга ШКОЛЬНА,**

orcid.org/0000-0002-7245-6010

доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) dushaorchidei@ukr.net

Олександр ГОРБАЧ,

orcid.org/0009-0002-6818-0661

аспірант кафедри мистецтвознавства і мистецької освіти
Національної академії декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука
(Київ, Україна) o.v.horbach@gmail.com

КЛЕЙМА ВАСИЛЬКІВСЬКОГО МАЙОЛІКОВОГО ЗАВОДУ 1930-X–2000-X РОКІВ

Стаття присвячена історії Васильківського майолікового заводу та товарним знакам, якими маркувалися твори в різний час діяльності підприємства. Особливу увагу приділено періоду ранніх клейм, доби Артїлі «Керамік» у Василькові (1930-х–1948 рр.). Окремлено специфіку торгових знаків виробництва часів Васильківського майолікового заводу у складі тресту Укрфарфорфаянс: 1949–1963 й 1963–1974 (почасти використовували цю марку до кінця 1970-х рр.). Охарактеризовано товарні знаки, що наносилися на продукцію у добу підпорядкування концерну Укрхудожпром (1970-ті – 2000-го рр.). Розкрито специфіку виготовлення фабрикату на окремих виробництвах та кооперативах, що утворилися на підвалинах Васильківського майолікового заводу після припинення діяльності у промислових масштабах. Виокремлено авторські знаки, пов'язані з особистостями конкретних майстрів осередку, починаючи з колишнього межигірця, Прокопа Бідасюка. Визначено специфіку нанесення паперових ярликів на фабрикат часів підпорядкування Укрхудожпрому. Унаочнено споріднення останніх з артикулами, котрі наклеювалися на продукцію іншого підприємства галузі – заводу «Художній керамік» в Опішному. Осмислено специфіку ритованих знаків, виконаних за допомогою кліше (вдавленому та опуклому відтиску печатки), друкованих фарбою штамів, декоративних емблем з паперових етикеток. Уточнено інформацію про сортність виробів на основі означених торгових знаків, виходячи з відповідного кольору відтисків, друкованих клейм та наклеєних ярликів. Представлено етапні вироби васильківських артїлі, майолікового заводу та окремих приватних підприємств початку ХХІ сторіччя, пов'язані з іменами конкретних художників, скульпторів, модельників виробництва. Згадано знакові твори корифеїв підприємства – Прокопа Бідасюка (світильник «Сова»), Михайла Бібіка («Куманець»), Михайла Денисенка (декоративні тарелі), Валерія та Надії Протор'євих (карафка «Півень»), Володимира Коваленка (столові, чайні, кавові сервізи), Неллі Ісупової (вазочки), Григорія Денисенка (тарелі), Марії Хомякової (миски).

Ключові слова: кераміка, майоліка, Васильківський майоліковий завод, декоративно-прикладне мистецтво, стиль, композиція, клейма, Україна, ХХ – початок ХХІ століття.

Olga SHKOLNA,

orcid.org/0000-0002-7245-6010

Doctor of Art History, Professor,
Professor at the Fine Arts Department
Borys Grynchenko Kyiv Metropolitan University
(Kyiv, Ukraine) dushaorchidei@ukr.net

Oleksandr HORBACH,

orcid.org/0009-0002-6818-0661

Postgraduate student at the Department of Art History and Art Education
Mykhailo Boichuk Kyiv State Academy of Decorative Applied Arts and Design
(Kyiv, Ukraine) o.v.horbach@gmail.com

VASYLKIV MAJOLICA FACTORY BRAND 1930S–2000S

The article is devoted to the history of the Vasylikiv Majolica Plant and the trademarks with which the works were marked at different times of the enterprise's activity. Special attention is paid to the period of early stamps, the era of

the Artila «Keramik» in Vasylkiv (1930s–1948). The specifics of the trademarks of the production during the times of the Vasylkiv Majolica Plant as part of the Ukrfarforfayans trust are outlined: 1949–1963 and 1963–1974 (this brand was partly used until the end of the 1970s). The trademarks that were applied to the products during the period of subordination to the Ukrkhudozhprom concern (1970s–2000s) are characterized. The specifics of the manufacture of manufactured goods at individual factories and cooperatives that were formed on the foundations of the Vasylkiv Majolica Plant after the cessation of industrial-scale activities are revealed. Author's marks associated with the personalities of specific masters of the cell, starting with the former Mezhyhirya resident, Prokop Bidasyuk, were identified. The specifics of applying paper labels to manufactured goods during the time of subordination to Ukrkhudozhprom were identified. The relationship of the latter with the articles that were glued to the products of another enterprise of the industry – the «Art Ceramics» plant in Opishne was illustrated. The specifics of engraved marks made using a cliché (depressed and convex seal impression), ink-printed stamps, decorative emblems from paper labels were analyzed. Information about the grade of products based on the indicated trademarks was clarified, based on the corresponding color of the impressions, printed stamps and glued labels. The stage products of the Vasylkiv artel, the majolica factory and individual private enterprises of the early 21st century are presented, associated with the names of specific artists, sculptors, and model makers of the production. The iconic works of the enterprise's luminaries are mentioned - Prokop Bidasyuk (the «Owl» lamp), Mykhailo Bibik («Kumanets»), Mykhailo Denysenko (decorative plates), Valeriy and Nadiya Protor'yev (the «Rooster» decanter), Volodymyr Kovalenko (table, tea, and coffee sets), Nellie Isupova (vases), Hryhoriy Denysenko (plates), and Maria Khomyakova (bowls).

Key words: ceramics, majolica, Vasylkiv majolica factory, decorative and applied arts, style, composition, brand, Ukraine, 20th – early 21st century.

Постановка проблеми. Донедавна майоліка вітчизняних артільей та промислових підприємств, зокрема Василькова, не була предметом пильної уваги. Адже нею користувалися у побуті, однак не вважали високохудожньою, порівняно із фарфорово-фаянсом (Школьна, 2013: 37). З одного боку, вона була близькою до продукції традиційних гончарних осередків, з іншого – у зв'язку з адаптованістю до масового виробництва ставала частиною промислових здобутків країни, що виводило її в особну групу продукції, котра випускалася масовим накладом. При цьому сьогодні задля вивчення цієї частини нашої спадщини необхідно ретельно дослідити торгові марки підприємств, починаючи з авторських знаків, клейм та ярликів.

Аналіз досліджень і публікацій. В пояснювальній записці тов. Безвершуку 1966 р. (Начальнику, 1966: 1–7) було уточнено інформацію про історію підприємства та його майстрів, якої бракувало у книзі Л. Данченко (Данченко, 1974: 144–145) згідно обстеженого нею рукопису на 38 сторінках 1960 р. Олександра Романовича Тищенка, що зберігався у третій чверті ХХ сторіччя в Інституті живопису, скульптури й архітектури ім. І. Ю. Рєпіна у Ленінграді. Натомість загальну інформацію про продукцію заводу можна було почерпнути з Каталогів Асортиментного бюро ВІАЛегпрому 1960-х–1970-х рр. (архів О. В. Школьної) (Каталоги, 1960-ті – 1970-ті рр.).

Щодо окремих віх діяльності підприємства довідкові дані містила стаття І. М. Кулинич «Васильківський майоліковий завод» в томі 1: А–Е «Енциклопедії народного господарства Української РСР» (Київ, 1969), на С. 189 (Кулинич, 1969: 189) та пізніше видання однойменної статті

УРЕ в т. 1: А–В «Мистецтво України: Енциклопедія в 5 томах», підготовлене під редакцією А. В. Кудрицького в Києві 1995 р., С. 290 (Васильківський, 1995: С. 290). У подальшому з огляду на вказані архівні матеріали та публікації було оприлюднено також статтю О. О. Клименко в т. 4: В–Вог Енциклопедії сучасної України (Київ, 2005) (Клименко, 2005: без суцільної пагінації, на 700 с.).

Однак, всі вказані довідкові видання і буклет-флаєр підприємства 1987 р. (Буклет, 1987) не містили ніяких даних про маркування виробів означеного осередку. Єдиним вагомим джерелом з вивчення торгових знаків Василькова є сторінка форуму колекціонерів і поціновувачів кераміки вказаного центру «Клейма Васильківського майолікового заводу», упорядкована київським музейником і педагогом В'ячеславом Гладушкіним за допомогою колишніх працівників підприємства, музейниці з Василькова Людмили Шкулькової та низки шанувальників продукції згаданого виробництва упродовж 2019–2025 рр. (Клейма, 2025)

Мета статті – проаналізувати авторські та торгові знаки Васильківського майолікового заводу у контексті його потенційної номінації для національного переліку нематеріальної культурної спадщини.

Виклад основного матеріалу. За даними Лесі Данченко 1928 р. гончарі Василькова й навколишніх сіл (зі Здоровки тощо) об'єдналися в артіль «Керамік». З-поміж 16 осіб, вказаних в інших першоджерелах, авторка фіксує 12. А саме: керамістів Григорія, Йосипа, Мирона й Федора Савчуків, Карпа, Івана та Опанаса Вернигор, Павла Середу, Івана Панащатенка, малювальниць Софію Савчук, Олександрю Лущик, Мотрону Кернер (Данченко,

1974: 144–145) (з роду останньої були і перші бразники – фахівці, що підтримували температуру вогню за згадками сина художника наступного покоління підприємства Володимира Миколайовича Коваленка, Володимира Володимировича Коваленка).

За пояснювальною запискою з історії заводу тов. Безвершуку 1960-х рр. відомі імена Олександра Усика, як організатора означеної артілі (помер у Голодомор 1933 р.), І. Панащенко, що працював від заснування виробництва 1928 р., у подальшому майстром з ремонтних робіт, та Никифора Парубця, що був обраний головою артілі на 1929 р. (можливо у зв'язку з перепрофілюванням останньої на той час із більшою орієнтацією на сільгоспроботи). Також зі слів останнього головного художника заводу С. М. Денисенка відомо про потомствених гончарів Заїк, котрі імовірно за все мали відношення до підприємства від самого його початку діяльності (*Начальнику, 1966: 6*).

Вже за рік артілі реорганізували в промколгосп, де домінували питання сільськогосподарського аграрного сектору, а від 1932 р. знов повернули статус артілі (згідно рукопису на 38 сторінках 1960 р. Олександра Романовича Тищенка, що зберігався у третій чверті ХХ сторіччя в Інституті живопису, скульптури й архітектури ім. І. Ю. Рєпіна у Ленінграді, опрацьованого мистецтвознавцем і майстринею художньої кераміки Олександром Степанівною Данченко) (*Данченко, 1974: 145*). Вказані дані пояснюють відсутність високохудожніх виробів у доробку виробництва упродовж кінця 1920-х років, а з ними і відповідних клейм. Натомість відомо про рік роботи на підприємстві, починаючи від 1931 р. Павла Михайловича Іванченка, що працював тут художником і намагався скерувати лінію розвитку готового фабрикату в бік власне майоліки, а також «технорука» Пантелеймона Никифоровича Мусієнка.

Надалі першого змінив на посаді художника Конон Никитович Кривич, а другого – вихованець Коломийської гончарної школи Антон Йосипович Боровичко (*Начальнику, 1966: 1*), котрий на початку століття викладав у Миргороді й навіть розробив тут рецептуру авторської маси (аналог так званого «зегерівського фарфору»), а у 1927 р. викладав у Межигірському художньо-керамічному технікумі.

Перелічена трійця межигірців-бойчуків (П. Іванченко, П. Мусієнко, К. Кривич) саме в цей час була дотична до розробки проєкту Київського фарфорового заводу, який надалі був реалізований при Київській лабораторії фарб і декалько Укрфарфорфаянстресту й згодом набув назви Київського

експериментального кераміко-художнього заводу (*Школьна, 2011: 1–50*). Імовірно, ваза, декорована мотивами грона винограду і рослинного мотиву кульбаби, з клеймом артілі, могла бути виконана П. Іванченком чи К. Кривичем 1931 р., або за їх участі (*рис. 1*).

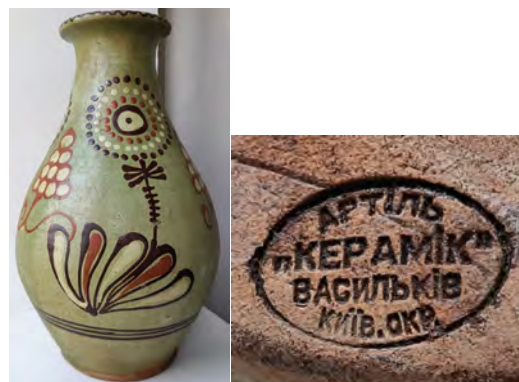

Рис. 1. Вазочка початку 1930-х рр. доби Артілі «Керамік» у Василькові Київського округу, виконана до 1934 р. (приватна збірка в Київській обл.)

За даними О. Р. Тищенка та О. С. Данченко на початковому етапі діяльності майстри артілі виготовляли традиційний для регіону буденний гончарний посуд, хоча з дещо більшим акцентом на високохудожні твори, приміром, вази для квітів. Маючи системну державну допомогу, «артільники» розширили асортимент товарів і почали опановувати вироблення посуду з кам'яної маси. Вже 1934 р. вказане невеличке підприємство було реорганізовано й отримало назву Васильківського майолікового заводу (*Данченко, 1974: 145*). Асортимент цього часу відомий мало, за виключенням клейменої полив'яної вазочки (приватна колекція в Київській обл.).

1937 р. виробництво було дещо перепрофілюване на випуск, насамперед, не художніх, а господарських (посуд) і санітарних виробів. У роки Другої світової війни та перші роки після її завершення майстри тут ще виробляли низку форм мальованого ужиткового посуду, доки не було заборонено використання шкідливої свинцевої поливи (*Данченко, 1974: 145*).

Вочевидь, коли Київський військовий округ відновили 1941 р., повноцінний випуск фабрикату вдруге був налагоджений після переміщення фронту і вигнання окупантів з Київщини після 6 листопада 1943 р. Враховуючи, що звільнення від фашистів відбулося практично перед зимою, імовірно за все відновлення процесів виробництва розпочалося від 1944 р., а повноцінна робота – після визволення всіх українських земель 1945 р.,

коли повернулися з війни чоловіки, що воювали на фронті (Данченко, 1974: 145).

За даними О. С. Данченко відомо, що під час Другої світової війни та у перші повоєнні роки виробництво діяло й спеціалізувалося на мальованому посуді, що оздоблювався ангобами по обмазці, як у зеленкувато-сизій вазочці, представлений вище. Ця лінія формотворення і декорування спиралася на давні ремісничі традиції Київщини, що мали тяглість з часів Київської Русі, зокрема, у осередках гончарства Богуславщини (ушавлена дибинецька кераміка, де до XVIII століття включно діяв гончарний цех, що спирався на середньовічні традиції місцевих майстрів, а на початку XX століття відомим інструктором гончарного виробництва Осипом Білоскурським була заснована керамічна школа) (Школьна, 2022: 114–118).

Відомо, що саме у 1940-х роках на виробництві Василькова з'являється постать Прокопа Яковича Бідасюка, представника Межигірського художньо-керамічного технікуму (учня Василя Теофановича Седяра). Майстер з 1927 р. брав участь у виставках, мав досвід праці на кузнецовському виробництві фаянсу в Будах на Харківщині (1930–1934 рр.) разом з Пантелеймоном Никифоровичем Мусієнком. Майолікові авторські твори П. Я. Бідасюка, що фіксуються за збірками Національного музею декоративного мистецтва України, саме позначені 1940-ми та 1950-ми роками. Хоча цей митець більшу частину своєї діяльності на підприємстві присвятив гіпсомодельній справі.

Характерний приклад – баклага 1940-х в стилі рельєфних куманців подільського майстра Івана Гончара 1930-х рр. і 1947 і 1951 рр. його колеги, Дмитра Федоровича Головка, у подальшому народного художника України. Останній 1928 р. теж здобув освіту в межигірському Технологічному інституті кераміки й скла (в подальшому став вчителем Надії та Валерія Протор'євих, Володимира Коваленка, адже викладав упродовж 1946–1966 рр. у Київському училищі прикладного мистецтва, на підвалинах якого було започатковано Київську державну академію декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені Михайла Бойчука).

Крім датованого посуду 1940-х рр. П. Бідасюка (рис. 2) з колекції НМДМУ, наявна й його орнітоморфна скульптура означеного відрізка часу, з-поміж якої світильник «Сова» 1951 р. містить підполивне авторське клеймо з написом «Васильківський майоліковий завод» і хронограмою (з каталогу «АртКум», започаткованого колекціонером, педагогом і музейником В. Гладушкіним).

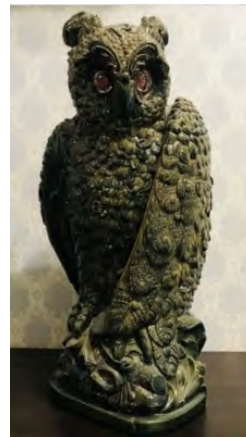

Рис. 2. Бідасюк П. Полив'яна світильник «Сова» з авторським підписом. Васильківський майоліковий завод, липень 1951 р.

У подальшому подібні за формотворчими засадами речі з анімалістичними мотивами в середині ритуальної дірки для поцілунків молодят під час весілля, у продукції заводу зустрічалися Михайла Никифоровича Бібіка («Куманець») та фахівців зооморфної пластики Валерія Семеновича й Надії Юхимівни Протор'євих (авторів славнозвісної карафки «Півень» 1960-х рр., що вистояла на шафці у Бородянці, низки посудних й декоративних форм, скульптури, виконаної в традиціях дибинецької кераміки) (рис. 3).

М. Н. Бібік після Другої Світової війни вдосконалив технічну частину виробництва. Він увів на заводі шлікерне литво у гіпсові форми, що дозволило збільшити випуск готової продукції у другій половині 1960-х рр. 1 мільйона штук на місяць. В цей час підприємство затверджувало взірці своїх творів до випуску на Художній раді в Києві

Рис. 3. Паперовий ярлик-артикул із вказівкою авторства подружжя Протор'євих на ВМЗ та їхні авторські клейма, продрані в масі на основі посуду та скульптури (останні з хронограмами – 1974 і 1975 рр.). Фото з каталогів Володимира Коваленка (Львів), В'ячеслава Гладушкіна (Київ), Людмили Шкулькової (Васильків)

згідно вимог ВІАЛегпрому. Як правило, затверджувалися всі 100% взірців продукції Василькову.

Полив'яні вироби обпалювалися з кінця ХХ сторіччя у 90-метровій прокатній пічці (діяла безперервно до 2004 року) безперебійної дії за температури близько 1000 градусів Цельсія, коли на підприємстві працювало до 450 осіб персоналу. Асортимент продукції з 1958 р. на заводі розширював Володимир Миколайович Коваленко (рис. 4), автор сервізних форм (макітр, кавників, чайників тощо), з 1960-х – авангардна художниця, випускниця Одеської художньої школи (вчилася в учнів Михайла Івановича Жука) Неллі Миколаївна Ісупова (авторка розпису модерних вазочок, мисок, тарілок, наборів для салату, кубків), котра віддавала належне естетиці доби бароко та мотивам козаків і працювала на підприємстві до середини 1970-х рр.

Рис. 4. Авторський знак Володимира Коваленка з ВМЗ, продраний в тісті основі посуду, із хронограмою 1976 р. Фото з каталогу Володимира Коваленка (Львів)

З часом майстерність скульптора, першого головного художника заводу Михайла Денисенка (автора унікальних декоративних тарелів), та його троюрідного брата Григорія Павловича Денисенка (родом з Олешні) перейняв син першого, кераміст у шостому поколінні Сергій Михайлович Денисенко (у подальшому останній головний художник підприємства), який досконало володів технологією виробництва майоліки. Під його багаторічним керівництвом діяло наступне покоління майстрів, з-поміж яких слід вказати Марію Дмитрівну Хом'якову (авторки васильківських мисок із фляндрівкою під поливою в останні роки).

Від післявоєнних торгових знаків доби підпорядкування тресту Укрфарфорфаянс відомі друковані фарбою клейма. Тоді продукція була ще посередньої якості, хоча й виконувалася зі шлікеру у двох дров'яних печах другої хвилі модернізації, виготовлених понад землею з вогнетривкої цегли. Так, протягом 1949–1963 рр. на вироби ставили підполивний знак у вигляді вдавненого напису «Васильківський майоліковий завод», або наносили друковані марки в формі зірки з аббревіатурою УФФ й написом «Васильків» (1 сорт зеленого кольору) та кола із вазою також з написом «Васильків» (1 сорт червоного кольору). Упродовж 1963–1974 / кінця 1970-х рр. на продукцію клеїлася паперова етикетка з зображенням коника (1 сорт червоного, зеленого, синього кольору, другий – зеленого, синього, третій – синього).

Товарні знаки доби підпорядкування концерну Укрхудожпром (1974–2000-го рр.) – це або повернення до стилізованого коника, у свій час розробленого за взірцем твору В. Протор'єва, або ярлики з паперу заводу зі стилізованим півником, що клеїлися від кінця 1970-х до кінця 1990-х рр. на вироби Васильківського майолікового заводу (1 сорт – червоного кольору, 2 – синього, 3 – зеленого або чорного). Ідентичний знак наприкінці ХХ століття наносили й на продукцію Опішні, Косова, Берегова, Петриківки, Дігтярів, Києва, Вінниці, Ужгорода, Харкова, Прилук, Черкас, Львова та Решетилівки.

Висновки. Отже, маркування кераміки Василькова відбувалося ще від часів Артїлі «Керамік», що діяла від 1928 (з перервою в районі 1929 р.), далі з 1930 по 1934 р. Тоді виготовляли гончарні вироби дідівським методом у примітивних дров'яних печах, зведених у товщі землі за традицією, що на Київщині мала тяглість ще від києворуських часів в стилі Дибинців та Вишгорода. Єдина відома ваза цього часу виготовлена на гончарному крузі, декорована розписом по ангобовій обмазці виноградним гроном, квіткою штибу умовної кульбаби та фляндрівкою й крапками з поливи. Марка

мала вигляд вдавненого в масу кліше з написом: «Артіль «Керамік», Васильків, Київ. ок. (округу?) без хронограми.

З післявоєнних торгових знаків виробництва часів Васильківського майолікового заводу в складі тресту Укрфарфорфаянс відомі відповідні друковані фарбою клейма. В цей період на виробництві діяли як мінімум дві дров'яні печі другої хвилі модернізації, що були виготовлені вже понад землею з вогнетривкої цегли (від 1920-х рр. наїздами з технології місцеву громаду консультували П. Іванченко, П. Мусієнко, К. Кривич, Д. Боровичко).

Упродовж 1949–1963 рр. на підприємстві ставили марку у вигляді вдавненого напису «Васильківський майоліковий завод» в тісті, й друковані марки у вигляді зірки з аббревіатурою УФФ й написом «Васильків» (1 сорт зеленого кольору) та кола із вазою також з написом «Васильків» (1 сорт червоного кольору). На протязі 1963–1974 / кінець 1970-х рр. у межах цього тресту на виробі клеївся паперовий ярлик-етикетка з зображенням коника

(1 сорт червоного, зеленого, синього кольору, другий – зеленого, синього, третій – синього).

Натомість товарні знаки, що наносилися на продукцію у добу підпорядкування концерну Укрхудожпром (1974–2000-го рр.) інколи включали повернення до стилізованого коника, у свій час розробленого за взірцем твору В. Протор'єва. В цей час підприємство мало великі прокатні печі безперебійної дії 90 м завдовжки, що працювали на газу. Хоча, в основному, від кінця 1970-х до кінця 1990-х рр. на виробі Васильківського майолікового заводу клеївся паперовий ярлик зі стилізованим півником (1 сорт – червоного кольору, 2 – синього, 3 – зеленого або чорного). Ідентичний знак у цей час, коли концерну підпорядковувалося кілька майолікових та інших підприємств, що спеціалізувалися й на текстилі, деревообробці тощо, кріпили і на продукцію Опішні, Косова, Берегова, й навіть Петриківки, Дігтярів, Києва, Вінниці, Ужгорода, Харкова, Прилук, Черкас, Львова та Решетилівки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буклет Васильківського майолікового заводу. 1987 р.
2. Васильківський майоліковий завод. *Мистецтво України: Енциклопедія в 5 томах* / відп. ред. А. В. Кудрицький. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. Т. 1: А–В. С. 290.
3. Данченко Л. Народна кераміка Середнього Подніпров'я. Київ: Мистецтво, 1974. С. 144–145.
4. Каталог Асортиментного бюро ВІАЛегпрому 1960-х – 1970-х рр. (архів О. В. Школьної).
5. Клейма Васильківського майолікового заводу. URL: <https://artkum.com.ua/forum/viewtopic.php?t=11> (дата звернення: 01.04.2025 р.).
6. Клименко О. О. Васильківський майоліковий завод. *Енциклопедія сучасної України* / ред. кол.: І. М. Дзюба [та ін.]; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т. 4: В–Вог, 700 с.
7. Кулинич І. М. Васильківський майоліковий завод. *Енциклопедія народного господарства Української РСР*. Том 1 А–Е / Головна редакція Української радянської енциклопедії. Київ, 1969. С. 189.
8. Начальнику головного управління фарфоро-фаянсової промисловості Тов. А. А. Безвершуку. [Пояснювальна записка, Васильків (?), 1966]. На 7 с.
9. Школьна О. В. Васильківська майоліка як потенційна номінація для національного переліку нематеріальної культурної спадщини: *V Міжнародна науково-практична конференція-фестиваль «Нематеріальна культурна спадщина як сучасний ресурс: досвід, практики, інновації»*. Київ, Київський національний університет культури і мистецтв, 19–20 травня 2022 р. Київ: КНУКіМ, С. 114–118.
10. Школьна О. В. Київський фарфор ХХ століття. Київ: День Печати, 2011. 400 с.: іл.
11. Школьна О. В. Фарфор-фаянс України ХХ ст.: інфраструктура галузі, промислова та економічна політика, організаційно-творчі процеси. Книга 2. Частина 1. Київ: День печати, 2013. С. 37.

REFERENCES

1. Buklet Vasytkivskoho maiolikovoho zavodu [Booklet of the Vasytkiv Majolica Factory] (1987). [in Ukrainian].
2. Vasytkivskiy maiolikovy zavod [Vasytkiv Majolica Factory] (1995). *Mystetstvo Ukrainy: Entsyklopediia v 5 tomakh* / vidp. red. A. V. Kudrytskyi [Art of Ukraine: Encyclopedia in 5 volumes / ed. A. V. Kudrytsky]. Kyiv: T. 1: A–V. P. 290 [in Ukrainian].
3. Danchenko L. (1974). Narodna keramika Serednoho Podniprovia [Folk ceramics of the Middle Dnieper region]. Kyiv: Mystetstvo. P. 144–145 [in Ukrainian].
4. Katalogy Asortymentnoho biuro VIALehpromu (1960-kh – 1970-kh rr.). (Arkhiv O. V. Shkolnoi) [Catalogs of the Assortment Bureau of VIA Legprom, 1960s – 1970s (archive of O. W. Shkolna)] [in Ukrainian].
5. Kleima Vasytkivskoho maiolikovoho zavodu [Marks of the Vasytkiv Majolica Factory] (2025). URL: <https://artkum.com.ua/forum/viewtopic.php?t=11> (date of application: 01.04.2025 r.) [in Ukrainian].
6. Klymenko O. O. (2005). Vasytkivskiy maiolikovy zavod [Vasytkiv Majolica Factory]. *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* / red. kol.: I. M. Dziuba [ta in.]; NAN Ukrainy, NTSh [Encyclopedia of Modern Ukraine / ed. col.: I. M. Dziuba [et al.]; NAS of Ukraine, National Scientific School]. Kyiv, 2005. T. 4: V–Voh, 700 p. [in Ukrainian].

7. Kulynych I. M. (1969). Vasytkivskyi maiolikovy zavod [Vasytkiv Majolica Factory]. *Entsyklopediia narodnoho hospodarstva Ukrainskoi RSR*. Tom 1 A–E / Holovna redaktsiia Ukrainskoi radianskoi entsyklopedii [*Encyclopedia of the National Economy of the Ukrainian SSR*. Volume 1 A–E / Main Editorial Board of the Ukrainian Soviet Encyclopedia]. Kyiv. P. 189 [in Ukrainian].
8. Nachalnyku holovnoho upravlinnia farforo-faiansovoi promyslovosti Tov. A. A. Bezvershuku (1966?). [Poiasniuvalna zapyska, Vasytkiv (?), 1966]. Na 7 p. [To the Head of the Main Department of the Porcelain and Faience Industry, Comrade A. A. Bezvershuk. [Explanatory note, Vasytkiv (?), 1966]. On 7 p.] [in Ukrainian].
9. Shkolna O. W. (2022). Vasytkivska maiolika yak potentsiina nominatsiia dlia natsionalnoho pereliku nematerialnoi kulturnoi spadshchyny: *V Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia-festyval «Nematerialna kulturna spadshchyna yak suchasnyi resurs: dosvid, praktyky, innovatsii»*. Kyiv, 19–20 travnia 2022 r. [Vasytkiv majolica as a potential nomination for the national list of intangible cultural heritage: *V International Scientific and Practical Conference-Festival «Intangible Cultural Heritage as a Modern Resource: Experience, Practices, Innovations»*]. Kyiv: KNUKiM, P. 114–118 [in Ukrainian].
10. Shkolna O. W. (2011). Kyivskyi farfor XX stolittia [Kyiv porcelain of the 20th century]. Kyiv: Den Pechaty. 400 p.: il. [in Ukrainian].
11. Shkolna O. W. (2013). Farfor-faians Ukrainy XX st.: infrastruktura haluzi, promyslova ta ekonomichna polityka, orhanizatsiino-tvorchi protsesy. Knyha 2 [Porcelain and faience of Ukraine in the 20th century: industry infrastructure, industrial and economic policy, organizational and creative processes. Book 2. Part 1]. Chastyna 1. Kyiv: Den pechaty. P. 37 [in Ukrainian].